ISSN: 3057-1081 (Online)
ปีที่ 2 ฉบับที่ 3, หน้าที่ 67-84
ลิขสิทธิ์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
กันยายน-ธันวาคม 2568
รับเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2568/ แก้ไขเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2568/ อนุมัติเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2568

การปรับตัวและปัจจัยด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลองแม่ข่าภายหลังการจัดทำแผนแม่บทคลองแม่ข่า จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2560-2567

Adaptation and Communication Factors of the Mae Kha Canal Riverside Community Following the Implementation of the Mae Kha Master Plan, Chiang Mai Province 2017–2024

วศิน ปัญญาวุธตระกูล[1] และ ทีปภาส น้อยนิยม[2]
Wasin Panyavuttrakul[1] and Teepapas Noiniyom[2]

[1,2]คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก
[1,2]Faculty of Social Sciences , Naresuan University , Phitsanulok Province
E-mail: [1]Ajtop_1@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวและปัจจัยด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลองแม่ข่าภายหลังการดำเนินงานตามแผนแม่บทคลองแม่ข่า พ.ศ. 2560–2567 ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการศึกษารายงานและเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีจุดมุ่งหมายกับผู้นำชุมชน ชาวบ้านดั้งเดิม ผู้ประกอบการริมคลอง และเจ้าหน้าที่เทศบาล จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงธีม ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานตามแผนแม่บท เช่น การขุดลอกคลอง การจัดการและคัดแยกขยะ การปรับภูมิทัศน์ และการพัฒนาทางเดินเลียบคลอง ส่งผลให้คลองแม่ข่ามีการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพอย่างชัดเจน และกลายเป็นฐานสำคัญของการผลักดันพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ–วัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนใน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การปรับบ้านเรือนให้เป็นร้านค้าซึ่งเจ้าของบ้านดำเนินธุรกิจเอง 2) การปล่อยบ้านให้เช่าเพื่อทำร้านอาหารและแหล่งบันเทิง 3) การเพิ่มการเรียกร้องกรรมสิทธิ์ในที่ดินและที่อยู่อาศัย และ 4) การฟื้นฟูและประยุกต์วัฒนธรรมชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยด้านการสื่อสารที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมี

ประสิทธิภาพประกอบด้วย 3 มิติ คือ 1) ระดับจังหวัดที่มุ่งสื่อสารภาพลักษณ์คลองแม่ข่าให้เป็นพื้นที่ต้นแบบของการพัฒนาเชิงบูรณาการ 2) ระดับเทศบาลที่เน้นการสื่อสารเพื่อสร้างความรู้และความตระหนักต่อปัญหาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม และ 3) ระดับชุมชนที่เกิดกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การระดมความคิดเห็น และการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นความซ้อนทับระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากบนลงล่างกับการปรับตัวจากล่างขึ้นบน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาเมืองและการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงบริบทชุมชนและการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การปรับตัวของชุมชน, คลองแม่ข่า, การพัฒนาพื้นที่ริมคลอง, การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

Abstract

This study aimed to examine the adaptation processes and communication factors of communities living along the Mae Kha Canal following the implementation of the Mae Kha Master Plan (2017–2024) in Mueang Chiang Mai District, Chiang Mai Province. A qualitative research methodology was employed, incorporating documentary review, field observation, and purposive in-depth interviews with community leaders, long-term residents, local business operators, and municipal officials. Data were analyzed using thematic content analysis.

The findings reveal that the implementation of the Master Plan such as canal dredging, waste management, landscape improvement, and the development of pedestrian pathways resulted in significant physical changes along the Mae Kha Canal. These improvements contributed to positioning the canal as an emerging eco-cultural tourism destination in Chiang Mai. The transformation led to four major forms of community adaptation: 1) converting residential houses into commercial spaces operated by homeowners 2) renting out houses for restaurants and leisure businesses 3) increasing claims and disputes over land and housing rights and 4) revitalizing and reinterpreting cultural traditions to support tourism development.

Furthermore, three levels of communication factors were found to influence the effectiveness of these changes 1) provincial-level communication that framed Mae Kha Canal as a “model area” for integrated urban development 2) municipal-level communication emphasizing public awareness of environmental and quality-of-life issues;

and (3) community-level participatory communication processes, including experience-sharing, group discussions, and collective decision-making. The study concludes that the interplay between top-down transformation and bottom-up adaptation is a crucial condition for sustainable urban development and tourism, particularly in contexts that require sensitivity to community identity and local cultural preservation.

Keywords: Community adaptation, Mae Kha Canal, Mae Kha Canal development, Riverside Communication

บทนำ

คลองแม่ข่าเป็นคลองสำคัญที่มีบทบาททางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่มาอย่างยาวนานคลองแม่ข่า ถือเป็นเป็นหนึ่งในไชยมงคล ประกอบกับการที่ พญามังราย เลือกชัยภูมิบริเวณนี้ในการสร้างเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 1839 เส้นทางการไหลของน้ำใน “คลองแม่ข่า” จากทิศเหนือ เข้าผ่านตัวเมือง ได้ไหลอ้อมตัวเวียงที่ล้อมรอบด้วย คูเมือง ในบริเวณใกล้ “แจ่งศรีภูมิ”อ้อมเวียงทางทิศตะวันออก จึงเปรียบเสมือนคูเมืองชั้นนอก ปัจจุบันคลองแม่ข่าตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่(เทศบาลเชียงใหม่, 2568) เดิมคลองแม่ข่าก่อนปี พ.ศ. 2500 คลองมีความอุดมสมบูรณ์ น้ำใสสะอาด และเป็นแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนในด้านการเกษตร การทำประมง ภายหลังปี พ.ศ. 2520 เชียงใหม่ดำเนินการตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 4-5 (พ.ศ.2520-2529) ที่ต้องการให้เชียงใหม่เป็นเมืองหลักทางด้านเศรษฐกิจในภาคเหนือ การเติบโตของเมืองเชียงใหม่ ยังสัมพันธ์กับนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในปี พ.ศ.2531-2534 ส่งผลให้มีการก้าวกระโดดทางเศรษฐกิจอย่างมาก มีการขยายสิ่งอำนวยความสะดวกเช่น สถาบันต่างๆ สาธารณูปโภค สถาบันการศึกษา สถานบันเทิง สถานที่ท่องเที่ยว (ศศิธร โอเจริญ, เมธีพัชญ์ จงวโรทัย, 2563) ส่งผลให้มีคนจากหลากหลายพื้นที่ในภาคเหนือที่เข้ามาอาศัยในเมืองเชียงใหม่ ทั้งคนเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงต่างเข้ามาจับจองพื้นที่รกร้างในบริเวณคลองแม่ข่า ส่งผลให้คลองแม่ข่าต้องประสบปัญหาน้ำเสียจากชุมชนและสถานประกอบการในเมืองเชียงใหม่ และลำน้ำสูญเสียศักยภาพในการเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่ทำให้คนในชุมชนออกไปเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง พร้อมทั้งมีกลุ่มคนอพยพเข้ามาใหม่ได้เข้ามารุกล้ำลำน้ำคลองแม่ข่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ทำให้คลองแม่ข่ามีสภาพเป็นชุมชนแออัดที่ขาด การดูแลตลอดจนคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเริ่มลดลงกลุ่มคนดั่งเดิมบางกลุ่มได้อพยพออกไป และได้ปล่อยพื้นที่ของตนเองเป็นพื้นที่เช่าของแรงงานที่เข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์จนกลายเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบในวงกว้างเพราะอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่การท่องเที่ยวของเมืองเชียงใหม่ ทำให้เทศบาลนครเชียงใหม่มีแนวคิดในการจัดทำโครงการแผนแม่บทคลองแม่ข่าขึ้นในปี พ.ศ. 2561 โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาการท่องเทียวและยกระดับคุณภาพชีวิต

ของประชาชนโดยมีโครงการฟื้นฟูคลองแม่ข่าอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ.2561-2565 เช่น เก็บขยะขุดลอกคลอง การจัดการคัดแยกขยะ การปรับภูมิทัศน์ การฟื้นฟูดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของคนในชุมชนริมคลอง เช่น การค้าขาย การให้เช่าบ้านเพื่อให้ทำธุรกิจ ตลอดจนฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว การศึกษานี้จึงมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์การปรับตัวของชุมชนริมคลองแม่ข่าในตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยเน้นการศึกษาสภาพหลังโครงการแผนแม่บทคลองแม่ข่าในมิติต่างๆ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนภายในชุมชน เช่น การเรียกร้องสิทธิ์ที่ดิน สภาพสังคมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของเมืองเชียงใหม่ และการฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวและการดำรงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน เพื่อคงไว้ซึ่งความมีส่วนร่วมและความสามัคคีของคนในชุมชน (เทศบาลนครเชียงใหม่, 2568)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการปรับตัวและปัจจัยด้านการสื่อสารของชุมชนที่เกิดขึ้นหลังการดำเนินงานตามแผนแม่บทอย่างรอบด้านของชุมชนริมคลองแม่ข่าได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การใช้พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ประกอบอาชีพ รวมถึงบทบาทของตนในฐานะชุมชนริมคลองและแหล่งท่องเที่ยวที่กำลังถูกพัฒนาไปในทิศทางใหม่อย่างไรบ้าง

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคลองแม่ข่าและแผนแม่บทการฟื้นฟูที่ดำเนินขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560–2567 ทั้งรายงานโครงการ เอกสารนโยบาย งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข่าวสารในสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ เพื่อทำความเข้าใจบริบทการพัฒนาในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น ข้อมูลจากเอกสารช่วยสร้างกรอบแนวคิดเบื้องต้นให้ผู้วิจัยมองเห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ก่อนจะลงไปเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างเป็นระบบ

เมื่อมีความเข้าใจพื้นฐานจากเอกสารแล้ว ผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนริมคลองแม่ข่าในเขตตำบลหายยาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสำรวจสภาพแวดล้อมจริงและติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากโครงการฟื้นฟู ผู้วิจัยใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยบันทึกภาพรวมของพื้นที่ริมคลอง พฤติกรรมของชาวบ้าน การใช้พื้นที่หน้าบ้าน–หลังบ้าน การประกอบอาชีพ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตามแนวคลอง พร้อมสังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานรัฐ นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ ในการปรับตัวที่สะท้อนผ่านการใช้ชีวิตในแต่ละวันอย่างละเอียด

ควบคู่กับการสังเกต ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่ได้รับการคัดเลือกตามวิธีการแบบมีจุดมุ่งหมาย โดยเน้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีประสบการณ์ตรงกับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน ชาวบ้านดั้งเดิม ครัวเรือนที่เพิ่งย้ายเข้ามา ผู้ประกอบการร้านค้า และผู้แทนจากเทศบาลนครเชียงใหม่ การสัมภาษณ์แต่ละครั้งเกิดขึ้นในบรรยากาศที่เป็นกันเอง เช่น บ้าน ร้านค้า หรือพื้นที่ที่ผู้ให้

ข้อมูลรู้สึกสะดวก เพื่อให้สามารถเล่าประสบการณ์ ความรู้สึก และความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับตัวและบทบาทของการสื่อสารได้อย่างเป็นธรรมชาติ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นแนวทางหลัก แต่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลขยายความตามประสบการณ์จริงของตนเอง

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยบันทึกรายละเอียดทั้งหมดทั้งจากการพูดคุย การจดบันทึก และการบันทึกเสียงเมื่อได้รับอนุญาต หลังจากเก็บข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการถอดความจากไฟล์เสียงออกมาอย่างละเอียด เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เชิงลึกด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงธีม ผู้วิจัยอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้งเพื่อจับประเด็นสำคัญ ทำการเข้ารหัสข้อมูล และจัดกลุ่มประเด็นที่มีความใกล้เคียงกันให้เป็นหมวดหมู่ ก่อนจะสังเคราะห์ออกมาเป็นธีมหลักที่สะท้อนรูปแบบการปรับตัวของชุมชนและปัจจัยด้านการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง

ในขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยนำข้อมูลจากภาคสนามมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลจากเอกสาร เพื่อสร้างข้อสรุปที่มีความลุ่มลึกและสอดคล้องกับบริบทจริงของพื้นที่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือหลักสามประเภทเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและลึกซึ้ง เครื่องมือแรกคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยจัดเตรียมไว้สำหรับการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม เพื่อให้สามารถสอบถามทั้งประเด็นหลักและเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลเล่าประสบการณ์ในมุมมองของตนได้อย่างเป็นธรรมชาติ ก่อนนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้จริง ผู้วิจัยได้ส่งแบบสัมภาษณ์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนิเทศศาสตร์และการพัฒนาชุมชนจำนวน 3 ท่านตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยคำนวณดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย (Index of Item-Objective Congruence: IOC) พบว่าค่า IOC ของข้อคำถามอยู่ 0.67ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ ผู้วิจัยจึงปรับถ้อยคำตามข้อเสนอแนะและทดลองใช้กับผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเล็กจำนวน 3 ราย เพื่อทดสอบความชัดเจนและความเข้าใจของคำถามก่อนการเก็บข้อมูลจริง

เครื่องมือที่2คือ แบบบันทึกการสังเกต ซึ่งผู้วิจัยใช้เพื่อบันทึกสภาพแวดล้อมของพื้นที่จริง เช่น การใช้ประโยชน์พื้นที่ริมคลอง กิจกรรมของชาวบ้าน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานหรือผู้มาเยือน ช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นการปรับตัวของชุมชนในมิติที่ไม่สามารถได้จากการสัมภาษณ์เพียงอย่างเดียว สำหรับการตรวจคุณภาพของแบบบันทึกการสังเกต ผู้วิจัยได้นำแบบฟอร์มดังกล่าวเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิคนเดิมทั้ง 3 ท่านตรวจสอบความเหมาะสมของหัวข้อและรายการที่ใช้สังเกต โดยคำนวณค่า IOC พบว่ามีค่าอยู่ 0.81 แสดงว่าอยู่ในเกณฑ์ดี นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังทดสอบความเชื่อมั่นระหว่างผู้สังเกต (inter-rater reliability) โดยให้ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยใช้แบบบันทึกฉบับเดียวกันสังเกตสถานการณ์เดียวกัน แล้วคำนวณค่าความสอดคล้องของผลการสังเกต ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.82 ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์ดี

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้ แบบฟอร์มบันทึกข้อมูลจากเอกสาร ในการรวบรวมข้อมูลจากแผนแม่บท รายงานราชการ งานวิจัย และข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลภาคสนาม แบบฟอร์มดังกล่าวผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านชุดเดียวกัน โดยมีค่า IOC เฉลี่ยเท่ากับ 0.90 แสดงถึงความเหมาะสมของรายการที่ใช้บันทึกข้อมูลเอกสาร ทั้งสามเครื่องมือนี้จึงมีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม และช่วยเสริมกันจนทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจการปรับตัวและปัจจัยด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลองแม่ข่าได้อย่างรอบด้านและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างประมาณ 15คน โดยจำนวนนี้เป็นไปตามหลักการของงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นความลึกซึ้งของข้อมูลมากกว่าจำนวนผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ การคัดเลือกแบบมีจุดมุ่งหมาย (Purposive Sampling) michael Quinn Patton (1990, 2002) โดยพิจารณาเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์ตรงกับการเปลี่ยนแปลงริมคลองแม่ข่าและสามารถสะท้อนข้อมูลเชิงลึกได้อย่างรอบด้าน

กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยผู้นำชุมชน ชาวบ้านดั้งเดิม ครัวเรือนที่มีการปรับตัวหลังการพัฒนา ผู้ประกอบการร้านค้าและธุรกิจท้องถิ่น รวมถึงเจ้าหน้าที่เทศบาลที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและการดำเนินงานตามแผนแม่บท ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละกลุ่ม ก่อนขยายไปยังผู้ให้ข้อมูลรายอื่นผ่านการแนะนำแบบลูกโซ่ (Snowball Technique) Leo A. Goodman (1961) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกและกว้างในเวลาเดียวกัน

จำนวนผู้ให้ข้อมูลสุดท้ายถูกกำหนดจาก จุดที่ข้อมูลอิ่มตัว (Data Saturation) คือเมื่อผู้วิจัยพบว่าข้อมูลที่ได้รับเริ่มซ้ำกันและไม่เกิดประเด็นใหม่เพิ่มเติม จึงถือว่ากลุ่มตัวอย่างเพียงพอต่อการวิเคราะห์เชิงลึกของการปรับตัวและปัจจัยด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลองแม่ข่า

พื้นที่ศึกษาและระยะเวลาการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกชุมชนริมคลองแม่ข่า อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการฟื้นฟูคลองแม่ข่าตามแผนแม่บทของจังหวัด และเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพและเศรษฐกิจอย่างชัดเจนในช่วงปี พ.ศ. 2560–2567 จากเดิมที่คลองแม่ข่าเคยถูกมองว่าเป็นแหล่งน้ำที่เสื่อมโทรม กลายมาเป็นพื้นที่ที่เริ่มได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ที่ดินรูปแบบใหม่ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในช่วงเวลาที่สามารถมองเห็นทั้งร่องรอยของสภาพเดิมและผลของการเปลี่ยนแปลง จึงช่วยให้เห็นพัฒนาการของการปรับตัวของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ในด้านระยะเวลา ผู้วิจัยแบ่งการดำเนินงานออกเป็นสามช่วงหลัก ได้แก่ ช่วงเตรียมการและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากแผนแม่บท เอกสารราชการ งานวิจัย และ

ข่าวสารที่เกี่ยวข้อง ช่วงลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต และช่วงสุดท้ายคือการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำรายงานวิจัย โดยผู้วิจัยวางแผนให้ระยะเวลาทั้ง 3ช่วงต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงของพื้นที่อย่างแท้จริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตภาคสนาม และการศึกษาเอกสารครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงธีม (Thematic Content Analysis) ซึ่งเหมาะสมกับงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการทำความเข้าใจประสบการณ์และการปรับตัวของชุมชนอย่างลุ่มลึก ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการถอดเทปบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างละเอียด จากนั้นอ่านข้อมูลทั้งหมดซ้ำหลายครั้งเพื่อทำความเข้าใจบริบทและค้นหาประเด็นสำคัญที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชน

เมื่อได้ประเด็นหลัก ผู้วิจัยทำการเข้ารหัสข้อมูล (Coding) โดยกำหนดคำหรือชุดข้อความที่สื่อถึงเนื้อหาสำคัญ และจัดกลุ่มรหัสที่มีความใกล้เคียงกันให้เป็นหมวดหมู่ ก่อนจะสังเคราะห์หมวดหมู่เหล่านั้นให้เป็นธีมหลักที่อธิบายรูปแบบการปรับตัวของชุมชนและปัจจัยด้านการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำธีมที่ได้ไปเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและข้อมูลเอกสาร เพื่อให้การวิเคราะห์มีความสอดคล้องรอบด้าน

เพื่อให้ผลการวิเคราะห์มีความน่าเชื่อถือ โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และเอกสารประกอบ รวมถึงการนำผลวิเคราะห์เบื้องต้นไปสอบทานกับผู้ให้ข้อมูลบางส่วน (Member Checking) เพื่อยืนยันว่าการตีความของผู้วิจัยสอดคล้องกับประสบการณ์จริง กระบวนการวิเคราะห์ทั้งหมดนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถอธิบายปรากฏการณ์การปรับตัวของชุมชนริมคลองแม่ข่าได้อย่างชัดเจนและมีความลุ่มลึกในเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยพบว่าการปรับตัวของชุมชนริมคลองแม่ข่าหลังการดำเนินงานตามแผนแม่บท พ.ศ. 2560–2567 เกิดขึ้นในหลายมิติ ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การปรับตัวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกระบวนการสื่อสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการสื่อสารภายในชุมชนเอง โดยสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมของคลองแม่ข่าหลังแผนแม่บท

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารร่วมกับข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า แผนแม่บทการพัฒนาฟื้นฟูคลองแม่ข่า ซึ่งเทศบาลนครเชียงใหม่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องในช่วงปี พ.ศ. 2561–2565 เป็นต้นมา มี

บทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของคลองแม่ข่าและพื้นที่ชุมชนโดยรอบอย่างชัดเจน โดยเป้าหมายหลักของแผนแม่บทมุ่งฟื้นฟูคุณภาพน้ำ ปรับปรุงภูมิทัศน์ จัดการขยะและน้ำเสีย ตลอดจนสร้างพื้นที่สีเขียวและพื้นที่สาธารณะริมคลองให้เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของประชาชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ–วัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ (เทศบาลนครเชียงใหม่, 2568)

ในระยะแรกของโครงการ มีการเร่งแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียและขยะตกค้างในคลอง ผ่านกิจกรรมขุดลอกคลองแม่ข่าระยะยาว กำจัดตะกอน วัชพืช และขยะสะสม พร้อมทั้งจัดหาเรือเก็บขยะและพัฒนาระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต้นน้ำและชุมชนริมคลอง การดำเนินการดังกล่าวประกอบกับการรณรงค์ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูคลองแม่ข่า ทำให้ภาพลักษณ์ของคลองแม่ข่าค่อย ๆ เปลี่ยนจาก “แหล่งน้ำสกปรกและส่งกลิ่นเหม็น” ไปสู่การเป็นพื้นที่น้ำที่สะอาดขึ้นและน่าใช้งานมากขึ้น

มุมมองของผู้นำชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนจำนวนไม่น้อยมองการพัฒนาครั้งนี้เชื่อมโยงกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านการจัดการน้ำของในหลวงรัชกาลที่ 9 จึงเกิดความศรัทธาและยอมรับต่อโครงการ เช่น คำให้สัมภาษณ์ของนาย ป (นามสมมุติ) ที่เล่าว่าเมื่อหน่วยงานรัฐและทหารเริ่มเข้ามาดำเนินโครงการพัฒนาภูมิทัศน์คลองแม่ข่าในปี พ.ศ. 2561 ชาวบ้านจำนวนมาก “เชื่อมั่นว่าจะทำให้คลองดีขึ้น และยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ได้” แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่สัมพันธ์กับการรับรู้และความคาดหวังของคนในพื้นที่ด้วย

ผลจากการปรับปรุงคุณภาพน้ำและภูมิทัศน์ ทำให้คลองแม่ข่าถูกใช้เป็นฐานในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ภาพของคลองที่สะอาดขึ้น มีการปลูกต้นไม้และสร้างพื้นที่สีเขียวตลอดแนวริมคลอง การตกแต่งภูมิทัศน์และสตรีทอาร์ต รวมถึงการจัดระเบียบทางเดินและพื้นที่หน้าบ้านริมคลอง ล้วนมีส่วนทำให้คลองแม่ข่าถูกขนานนามว่าเป็น “โอตารุเมืองไทย” ซึ่งกลายเป็นจุดขายด้านภาพลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่และชุมชนริมคลองแม่ข่าในฐานะแหล่งท่องเที่ยวใหม่ (ศิรศักดิ์ กาวิชัย, 2568)

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพไม่ได้จำกัดเฉพาะตัวคลองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมรอบคลองด้วย หลังการดำเนินโครงการ พบว่ามีการพัฒนาระบบคัดแยกขยะอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เทศบาลนครเชียงใหม่มีบทบาทเชิงรุกในการรณรงค์และให้ความรู้เรื่องการคัดแยกขยะ การจัดตั้งจุดทิ้งขยะแยกประเภท เช่น ขยะอินทรีย์ ขยะรีไซเคิล ขยะทั่วไป และขยะอันตราย ตลอดแนวริมคลอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเริ่มปรับพฤติกรรม หันมาแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง ลดการทิ้งขยะลงคลอง และช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของพื้นที่ให้ดูสะอาด เป็นระเบียบ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

ในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทางเดินเลียบคลองและพื้นที่สาธารณะริมคลองได้รับการปรับปรุงอย่างมีนัยสำคัญ เทศบาลได้สร้างและปรับปรุงทางเท้า ปลูกไม้ยืนต้นและไม้ดอกตลอดแนวคลอง ติดตั้งระบบไฟส่องสว่าง และพัฒนาทางเดินริมน้ำเพื่อให้ประชาชนใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจและออกกำลังกาย ทั้ง

ในช่วงกลางวันและกลางคืน (เชียงใหม่นิวส์, 2565) การจัดการดังกล่าวทำให้คลองแม่ข่าทำหน้าที่เป็น "พื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่" ที่รองรับกิจกรรมกลางแจ้งของคนในชุมชน และกลายเป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีชีวิตชีวามากขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีการตั้งคณะกรรมการชุมชนมาดูแลความสะอาดและความเป็นระเบียบริมคลอง โดยกำหนดกติกาการใช้พื้นที่ร่วมกัน เช่น ผู้ที่ค้าขายริมคลองต้องทำความสะอาดหน้าบ้านทุกวันหลังเลิกขายของ และการจำกัดเวลาการสัญจรของรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์บางช่วงเวลา เพื่อให้ทางเดินเลียบคลองปลอดภัยและน่าเดินสำหรับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ข้อบังคับสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนไม่ได้เป็นเพียงผู้รับผลจากโครงการพัฒนา แต่ยังมีบทบาทในการร่วม "จัดระเบียบพื้นที่" เพื่อรักษาผลของการพัฒนาในระยะยาว

โดยสรุป การวิเคราะห์ข้อมูลชี้ให้เห็นว่าการดำเนินงานตามแผนแม่บทคลองแม่ข่าไม่ได้ทำให้เกิดเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของตัวคลองและภูมิทัศน์เท่านั้น แต่ยังส่งผลให้เกิดการปรับโครงสร้างระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม การจัดระเบียบพื้นที่สาธารณะ และรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ของคนในชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของการเปลี่ยนบทบาทคลองแม่ข่าจาก "พื้นที่ปัญหา" ไปสู่ "พื้นที่ศักยภาพ" ทั้งในมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนริมคลองแม่ข่าในปัจจุบัน

รายงานผลการปรับตัวของชุมชนในฐานะแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของเมืองเชียงใหม่หลังปี พ.ศ.2564 พบว่า

1. เปลี่ยนบ้านเป็นร้านค้าโดยเจ้าของบ้านดำเนินธุรกิจเอง ภายหลังการปรับปรุงภูมิทัศน์คลองแม่ข่า ตามโครงการแผนแม่บทระหว่างปี พ.ศ. 2561–2565 ชุมชนริมคลองแม่ข่าได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างมีนัยสำคัญ หนึ่งในกระบวนการสำคัญที่สะท้อนถึงการปรับตัวของชุมชนคือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่อยู่อาศัยจากบ้านเรือนทั่วไปให้กลายเป็นร้านค้าขนาดเล็กที่ดำเนินกิจการโดยเจ้าของบ้านเอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีรากฐานมาจากความจำเป็นในการสร้างแหล่งรายได้ใหม่ หลังจากวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่ชุมชนพึ่งพาน้ำจากคลองแม่ข่าในการเกษตร และประมงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ เนื่องจากพื้นที่บางส่วนที่เคยใช้ทำการเกษตรริมคลองถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่สาธารณะ การใช้น้ำจากคลองอาจถูกควบคุมมากขึ้นเพื่อรักษาความสะอาดและคุณภาพของน้ำให้คงอยู่ในระดับที่ดี ส่งผลให้อาชีพ ไม่สามารถสร้างรายได้ที่มั่นคงได้อีกต่อไปภายใต้สภาพเศรษฐกิจและโครงสร้างเมืองที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บ้านเรือนในชุมชนจึงถูกปรับให้ตอบสนองต่อบริบทใหม่ของพื้นที่โดยมีการ"กลับหน้าบ้านกลายเป็นหลังบ้านหลังบ้านกลายเป็นหน้าบ้าน" เพื่อหันรับนักท่องเที่ยวที่เดินผ่านเส้นทางเลียบริมคลอง พื้นที่หน้าบ้านซึ่งเคยใช้สำหรับกิจกรรมส่วนตัวจึงถูกดัดแปลงให้กลายเป็นหน้าร้านขนาดย่อมเพื่อค้าขายสินค้าท้องถิ่น อาหารพื้นเมือง สินค้าหัตถกรรม และของที่ระลึก ซึ่งส่วนใหญ่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ลาหู่ และจีนฮ่อ ที่ยังคงผลิตสินค้าทั้งเพื่อจำหน่ายตรงและส่งต่อกัน

ภายในเครือครัวเรือนส่งผลให้เกิดการขยายตัวของอาชีพค้าขายในชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่าการค้าขายดังกล่าวเป็นลักษณะที่เปิดกว้าง และไม่จำกัดรูปแบบหรือประเภทสินค้า โดยไม่ได้มีการแบ่งโซนการค้าขายอย่างเป็นทางการ แต่เปิดโอกาสให้แต่ละครัวเรือนใช้ศักยภาพของตนในการพัฒนาธุรกิจที่สอดคล้องกับความถนัด และทรัพยากรที่มีอยู่

2.ปล่อยบ้านให้เช่าเป็นร้านอาหาร ภายหลังการปรับปรุงภูมิทัศน์คลองแม่ข่า ภายใต้โครงการแผนแม่บทคลองแม่ข่าในช่วงปี พ.ศ. 2561–2565 พื้นที่คลองแม่ข่าได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และธรรมชาติที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเชียงใหม่ การเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของพื้นที่ส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในชุมชน โดยเฉพาะในมิติของการเปลี่ยนรูปแบบการใช้พื้นที่อยู่อาศัยจากบ้านเรือนเพื่ออยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว ไปสู่การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ผ่านการปล่อยเช่าบ้านซึ่งเป็นแนวทางที่ชาวบ้านเลือกใช้เพื่อเพิ่มรายได้อย่างมั่นคง เช่น ร้านอาหาร คาเฟ่ แหล่งบันเทิง ครัวเรือนจำนวนไม่น้อยที่ตั้งอยู่ในทำเลริมคลองซึ่งมีศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เลือกที่จะปรับปรุงบ้านเรือนของตนให้สามารถปล่อยเช่าในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การดัดแปลงชั้นล่างของบ้านเป็นร้านอาหารหรือคาเฟ่ ในลักษณะโฮมคาเฟ่ การปล่อยเช่าบ้านทั้งหลังให้ผู้ประกอบการจากภายนอกเช่าทำธุรกิจร้านอาหารหรือร้านขายของที่ระลึกจากการสัมภาษณ์นาย ป (นามสมมุติ) ความว่า

> “...รูปแบบการให้เช่าดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะกับชาวบ้านในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังเปิดรับผู้เช่าจากภายนอกที่สนใจเข้ามาทำธุรกิจในชุมชน ทั้งนี้ แม้ว่าผู้เช่าจะไม่สามารถเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ แต่สามารถทำสัญญาเช่าเพื่อประกอบกิจการได้ภายใต้ข้อตกลงของเจ้าของบ้านเดิม...”
> (นาย ป (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2567)

3. การเรียกร้องกรรมสิทธิ์ที่ดิน การพัฒนาภูมิทัศน์คลองแม่ข่าตามแผนแม่บทส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างการถือครองที่ดินของชาวบ้านริมคลอง โดยเฉพาะประเด็นเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งกลายเป็นจุดตัดของความขัดแย้งระหว่างกระบวนการพัฒนาเมืองกับวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิม การปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สะอาดและสวยงามได้เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของพื้นที่ ส่งผลให้นักลงทุนและผู้ประกอบการให้ความสนใจมากขึ้น ที่ดินที่เคยไม่มีมูลค่าถูกเปลี่ยนมืออย่างรวดเร็ว ชาวบ้านบางรายเริ่มเรียกร้องสิทธิครอบครองอย่างเป็นทางการ หรือขายที่ดินเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระยะสั้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในหลายกรณีไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรืออาศัยในพื้นที่บุกรุกเดิม ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากนโยบายจัดระเบียบพื้นที่ของเทศบาล ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพื้นที่สาธารณะและสร้างความเป็นระเบียบ ส่งผลให้ครอบครัวที่ไม่มีหลักฐานสิทธิ์ถูกยึดที่ดินและไล่รื้อเนื่องจากไม่มีสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมาย จนนำไปสู่ความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย อีกทั้งการประเมินราคาที่ดินใหม่ซึ่งสูงขึ้นจากศักยภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่ ยังเพิ่มภาระภาษี และกลายเป็นแรงผลักให้บางครอบครัวต้องย้ายออก (the citizen สางปมไล่รื้อที่อยู่อาศัย, 2565)

4. ฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว

การฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชนริมคลองแม่ข่า ภายหลังการดำเนินโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายใต้แผนแม่บทคลองแม่ข่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 เป็นต้นมา มีลักษณะสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนในการปรับตัวให้เข้ากับกระแสการพัฒนาเมืองเชียงใหม่และการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ภายใต้กระบวนการดังกล่าว ชุมชนได้ดำเนินการฟื้นฟูและนำเสนอวัฒนธรรมในสองมิติหลัก ได้แก่ การปรับตัวทางวัฒนธรรม และ การประยุกต์วัฒนธรรมเดิมให้สอดคล้องกับยุคสมัย ทั้งนี้ มิได้เป็นการย้อนกลับไปหารากเหง้าทางวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการท่องเที่ยวควบคู่กับการสร้างรายได้และเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

4.1 การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านริมคลองแม่ข่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้ชาวบ้านต้องปรับวิถีชีวิตและอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น การจัดตั้งกลุ่มผลิตสินค้าหัตถกรรมชาติพันธุ์อาข่า ลาหู่ และจีนฮ่อ ที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับรูปแบบร่วมสมัย รวมถึงการจัดกิจกรรมประเพณี เช่น งานลอยกระทงและประเพณียี่เป็ง ซึ่งแม้จะรักษาโครงสร้างดั้งเดิมไว้ แต่ก็มีการปรับให้มีองค์ประกอบเพื่อการแสดงและให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม เช่น การฟ้อนพื้นเมือง การแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ และการจำหน่ายกระทงภายในชุมชนอย่างไรก็ดี กระบวนการนี้แม้จะส่งเสริมรายได้ แต่ก็มีความกังวลว่า “ความศักดิ์สิทธิ์” และความหมายเดิมของพิธีกรรมจะค่อยๆหายไป ดังที่สะท้อนจากสัมภาษณ์ของนาย ก (นามสมมุติ) ความว่า

“...ประเพณีเริ่มถูกใช้เพื่อการท่องเที่ยว ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์และความหมายดั้งเดิมลดลง...”

(นาย ก (นามสมมุติ) สัมภาษณ์ วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2567)

อย่างไรก็ตาม ยังมีความพยายามจากคนในชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การจัดแสดงอัตลักษณ์ในงานลอยกระทงบริเวณสะพานแม่ข่า การแสดงเต้นของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า และการจำหน่ายของที่ระลึกที่ผลิตจากฝีมือชาวบ้าน สะท้อนถึงการปรับตัวที่ยังคงรักษาแก่นแท้ของวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ พร้อมทั้งนำเสนอคุณค่าเป็นจุดเด่นด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

4.2 การประยุกต์วัฒนธรรมเดิมให้เข้ากับยุคสมัย ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ชุมชนริมคลองแม่ข่าใช้เพื่อรักษาและนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทของการพัฒนาเมืองและการท่องเที่ยว โดยมิได้ยึดถือวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมอย่างตายตัว หากแต่เปิดพื้นที่ให้เกิดการปรับเปลี่ยน ปรับรูปแบบ และพัฒนาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมให้สอดรับกับบริบทสมัยใหม่ ความพยายามดังกล่าวมุ่งหมายให้วัฒนธรรมดั้งเดิมยังคงมีชีวิตอยู่ในพื้นที่ร่วมสมัย และสามารถตอบสนองความสนใจของนักท่องเที่ยวในขณะเดียวกันก็ยังคงเคารพต่อรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชน ตัวอย่างที่สะท้อนแนวทางดังกล่าวได้อย่างชัดเจน คือการจัดงาน “ประเพณียี่เป็ง” ที่เคยเป็นพิธีกรรมเพื่อบูชาพระแม่คงคาและสะเดาะเคราะห์ตามความเชื่อของชาวล้านนา ได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นเทศกาลที่ผสมผสานระหว่างพิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรม และกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ มีกิจกรรม เช่น การปล่อยโคมลอย การลอยกระทง การแสดงวัฒนธรรมชาติพันธุ์

การจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง และมีการตั้งซุ้มจำหน่ายอาหารพื้นเมือง เช่น ข้าวปลุกงา ขนมจีนน้ำเงี้ยว รวมถึงผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ได้รับการออกแบบใหม่ให้มีความร่วมสมัย เช่น กระเป๋าแบบชนเผ่า เสื้อผ้าพื้นเมืองที่ตัดเย็บร่วมกับสไตล์แฟชั่นสมัยใหม่ และของที่ระลึกที่ผลิตโดยชุมชนเองในระดับครัวเรือน แนวทางการพัฒนานี้ สะท้อนให้เห็นถึงการนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาออกแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตร่วมสมัยอย่างสมดุล (นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย, 2554)

การเปลี่ยนแปลงในประเด็นดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพเกิดจากการสื่อสารใน 3 มิติได้แก่ มิติที่ 1) ระดับจังหวัดเป็นการสื่อสารภาพลักษณ์ให้เป็นพื้นที่บูรณาการเพื่อการแก้ปัญหาแบบองค์รวม มิติ ที่ 2) ระดับเทศบาลเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดความรู้การตระหนักถึงปัญหาคุณภาพชีวิตในมิติต่างๆ มิติที่ 3) ระดับชุมชนเกิดกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงอนาคตร่วมกัน

มิติที่ 1 ระดับจังหวัดเป็นการสื่อสารภาพลักษณ์ให้เป็นพื้นที่บูรณาการเพื่อแก้ปัญหาแบบองค์รวม

การสื่อสารในระดับจังหวัดมีบทบาทสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์และแนวทางการพัฒนาพื้นที่คลองแม่ข่าให้เป็น “พื้นที่ต้นแบบของการพัฒนาเชิงบูรณาการ”ภายใต้แผนแม่บทคลองแม่ข่า ซึ่งริเริ่มโดยการขับเคลื่อนของภาครัฐร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ แนวทางการสื่อสารระดับนี้เน้นการสื่อสารเชิงภาพลักษณ์ที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ “เมืองน่าอยู่ เมืองสีเขียว เมืองวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดหลักของการพัฒนาเมืองเชียงใหม่อย่างยั่งยืน สาระสำคัญของการสื่อสารระดับจังหวัด ได้แก่ การแสดงบทบาทนำของหน่วยงานรัฐผ่านกิจกรรมที่ชัดเจนตามที่ปรากฏในแผนแม่บทคลองแม่ข่า เช่น การขุดลอกคลอง การเก็บและคัดแยกขยะตลอดจน การปรับปรุงภูมิทัศน์ริมคลองซึ่งเป็นภารกิจเชิงปฏิบัติที่มีผลต่อภาพรวมของเมืองและพื้นที่โดยตรง การสื่อสารถ่ายทอดออกสู่สาธารณะผ่านช่องทางต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงสื่อมวลชนในระดับจังหวัด นอกจากนี้ การสื่อสารในระดับจังหวัดยังส่งผลให้เกิดภาวะผู้นำเชิงสัญลักษณ์ โดยเฉพาะผู้แทนภาครัฐหรือผู้นำในท้องถิ่นถูกมองว่าเป็นตัวแทนของความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของคลองแม่ข่า ภาพลักษณ์เชิงบูรณาการดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของชาวบ้าน ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในฐานะผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ มากกว่าผู้รับผลจากนโยบายเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังมีการเปิดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวโดยใช้ ข่าวในสื่อกระแสหลักและสื่อออนไลน์ที่มีการเผยแพร่ภาพลักษณ์ใหม่ของคลองแม่ข่าในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น 1.ข่าว “พลิกโฉมคลองแม่ข่า สวยเหมือนคลองชองเกซอน” (ไทยรัฐ, 2565) 2. ข่าว“คลองแม่ข่า จ.เชียงใหม่ จุดลอยกระทงแห่งใหม่ ปี 2565” (Thai PBS, 2565) และ 3. ข่าวในสื่อออนไลน์ “รู้จักคลองแม่ข่า แลนด์มาร์กใหม่ได้ฟีลเหมือนอยู่ญี่ปุ่น” (Mgr Online, 2565) เป็นต้น ดังนั้นการสื่อสารในระดับจังหวัดจึงไม่ใช่เพียงกระบวนการประชาสัมพันธ์หรือถ่ายทอดข้อมูลจากบนลงล่าง แต่เป็นการกำหนดกรอบคิดร่วมในระดับโครงสร้าง ที่ทำให้ทุกภาคส่วนมองคลองแม่ข่า ว่าเป็น

พื้นที่สาธารณะของ “เมืองเชียงใหม่” ที่ต้องได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านความร่วมมืออย่างเท่าเทียมระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน

มิติที่ 2 ระดับเทศบาลเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดตระหนักรู้ถึงปัญหาคุณภาพชีวิตในมิติต่างๆ

การสื่อสารในระดับเทศบาลมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนแผนแม่บทคลองแม่ข่า ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ โดยเน้นเป้าหมายหลักในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านการสื่อสารเชิงรุกในหลายมิติ เทศบาลนครเชียงใหม่ในฐานะหน่วยงานท้องถิ่นที่มีหน้าที่ดำเนินการตามแผนแม่บท ได้กำหนดโครงการภายใต้การดำเนินงานกว่า 30 โครงการในแผนแม่บท ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการปรับปรุงภูมิทัศน์ พัฒนาทางเดินเลียบคลอง การจัดการระบบน้ำเสีย และการรณรงค์การคัดแยกขยะ ซึ่งเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของคลองแม่ข่าให้กลายเป็นพื้นที่น่าอยู่และส่งเสริมการท่องเที่ยว การสื่อสารในระดับนี้ไม่ได้จำกัดเพียงแค่การถ่ายทอดนโยบายหรือแผนงานจากภาครัฐไปสู่ประชาชนเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นการสร้างความตระหนักรู้ของประชาชนต่อปัญหาคุณภาพชีวิตในมิติต่างๆ ผ่านการจัดการประชุมชี้แจง การลงพื้นที่จัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างภาครัฐกับประชาชน ตลอดจนการใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อประชาสัมพันธ์ความคืบหน้าของโครงการ เทศบาลนครเชียงใหม่ในฐานะหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบโดยตรง มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการสื่อสารเชิงรุก เพื่อสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ และจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกิดขึ้นในระดับชุมชนผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมจิตอาสาและการอบรมการคัดแยกขยะโดยชุมชนยังได้รับการส่งเสริมผ่านกระบวนการอบรมและสื่อสารภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเทศบาลนครเชียงใหม่มีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้และฝึกอบรมเกี่ยวกับการคัดแยกขยะอย่างเป็นระบบถือเป็นกระบวนการ “สื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม” มีเป้าหมายเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมีการปรับตัวเชิงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับคนในชุมชนและผู้มาเยือน การสื่อสารทำหน้าที่เป็นกลไก“จากบนลงล่าง”(Top-down communication) ที่มีประสิทธิภาพในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงระดับฐานราก โดยชี้ให้เห็นโอกาสในการสร้างรายได้ใหม่จากการท่องเที่ยว ส่งผลให้คนในชุมชนที่มีศักยภาพสามารถปรับตัวได้ในหลากหลายมิติ ได้แก่ 1) การเปลี่ยนบ้านเป็นร้านค้าของเจ้าของบ้านเอง 2) การปล่อยบ้านให้เช่าเป็นร้านอาหารหรือแหล่งบันเทิง และ 3) การเรียกร้องกรรมสิทธิที่อยู่อาศัย กล่าวได้ว่า การสื่อสารในระดับเทศบาลเทศบาลเป็นมากกว่าการสื่อสารเชิงข้อมูลและแนวนโยบาย แต่ยังเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้ตระหนักถึงโอกาสใหม่ ๆ ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเอง ผ่านผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอย่างเป็นระบบ

มิติที่ 3 ระดับชุมชนเกิดกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงอนาคตร่วมกัน

การสื่อสารในระดับชุมชน มิได้เป็นเพียงการรับสารจากภาครัฐหรือเทศบาลเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิด และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนที่มีผลต่อการสร้างความรู้สึกร่วม และเป้าหมายร่วมในการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะเมื่อชุมชนริมคลองแม่ข่าต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวและการพัฒนาพื้นที่อย่างเป็นระบบผ่านโครงการแผนแม่บทคลองแม่ข่า การรับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน หรือสื่อมวลชน ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรมใน 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1. การปรับตัวทางวัฒนธรรม และ 2. การประยุกต์วัฒนธรรมเดิมให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ใช่เพียงการ “ย้อนกลับไปหารากเหง้า” หากแต่เป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมผ่านกระบวนการสื่อสารภายในชุมชนที่เน้นความเป็นไปได้และความอยู่รอดของวัฒนธรรมในบริบทใหม่ที่มีการพัฒนาเมืองและเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจึงเกิดจากความรู้สึกร่วมและความพยายามร่วมกันของคนในชุมชน มากกว่าการกำหนดจากภายนอก สะท้อนลักษณะ “การมีส่วนร่วมฐานราก” ที่เน้นการมีเสียงและอำนาจต่อรองของชาวบ้านในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ กระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในคลองแม่ข่า สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ได้เป็นเพียงผู้รับการพัฒนา แต่ยังสามารถเป็นผู้ออกแบบการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ผ่านพลังของการสื่อสารภายในพื้นที่ที่ขับเคลื่อนด้วยเป้าหมายร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

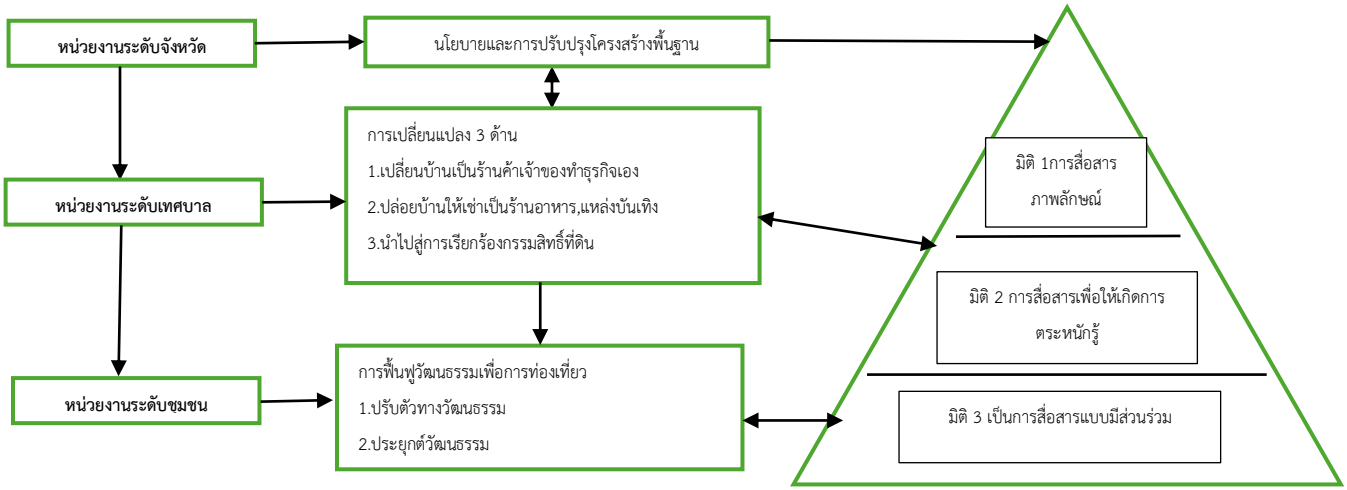

ภาพผังแสดงกระบวนการเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานกับผลการเปลี่ยนแปลงและการสื่อสารในระดับต่างๆ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การปรับตัวและปัจจัยด้านการสื่อสารของชุมชนริมคลองแม่ข่าภายหลังการจัดทำ “แผนแม่บทคลองแม่ข่า พ.ศ. 2560–2567” สะท้อนให้เห็นว่าการดำเนินงานตามแผนแม่บทได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพที่เป็นระบบและต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการขุดลอกคลอง การจัดการขยะ การปรับปรุงภูมิทัศน์และการพัฒนาทางเดินริมคลอง ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อมเมือง สร้างพื้นที่สาธารณะกลับคืนสู่ชีวิตประจำวันของคนเชียงใหม่ และผลักดันให้คลองแม่ข่ากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของเมือง ภายใต้กรอบภาพลักษณ์ “เมืองน่าอยู่ เมืองสีเขียว เมืองวัฒนธรรม” การสื่อสารของหน่วยงานรัฐจึงถูกออกแบบให้เน้นภาพลักษณ์ของ “พื้นที่ต้นแบบ” การพัฒนาเมืองแบบบูรณาการ โดยนำเสนอความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งในมิติการแก้ปัญหาน้ำเน่าเสียและการยกระดับเพื่อการท่องเที่ยว ส่งผลให้คลองแม่ข่าถูกทำให้ “มองเห็น” ในฐานะพื้นที่สาธารณะที่มีคุณค่าทั้งเชิงสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ สอดคล้องกับงานของอภิชญา สุขประเสริฐ ที่ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารภาพลักษณ์เด่นของชุมชนริมน้ำ (เช่น สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และเรื่องเล่าเชิงวัฒนธรรม) ร่วมกับการกำหนดเป้าหมายของชุมชนและนโยบายร่วมของผู้นำ มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพดังกล่าว พบว่าชุมชนริมคลองแม่ข่าได้ปรับตัวใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) การปรับเปลี่ยนบ้านเรือนให้เป็นร้านค้าซึ่งเจ้าของบ้านดำเนินธุรกิจเอง 2) การปล่อยเช่าบ้านเพื่อทำร้านอาหารหรือกิจการบริการ 3) การเกิดข้อเรียกร้องเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยและที่ดิน และ 4) การฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงแสดงให้เห็นว่าการสื่อสารเชิงนโยบายมีลักษณะ “จากบนลงล่าง” ที่ทรงพลัง สามารถผลักดันการปรับตัวระดับฐานราก โดยใช้โอกาสทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนที่มีศักยภาพหันมาปรับตัวในหลายมิติ อย่างไรก็ตาม ในขณะเดียวกันก็เกิดความขัดแย้งและความรู้สึกไม่เป็นธรรมเมื่อคนในชุมชนส่วนหนึ่งมองว่าผลประโยชน์จากการพัฒนากระจุกตัวอยู่กับผู้นำชุมชนและกลุ่มนายทุนมากกว่าประชาชนทั่วไป นำไปสู่การเรียกร้องกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้งจากฝ่ายนายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดิน และจากคนในชุมชนที่เริ่มมองเห็น “มูลค่าเชิงท่องเที่ยว” ของพื้นที่มากกว่าบทบาทเดิมในฐานะที่อยู่อาศัย สถานการณ์นี้สอดคล้องกับงานของอนุสารบัญ ที่พบว่าการสื่อสารเพื่อพัฒนาชุมชนมักถูกนำโดยหน่วยงานราชการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางเศรษฐกิจ โดยเน้นการชี้แจงแผนงานและโครงการจากภาครัฐซึ่งภาคประชาชนถูกเชิญให้ “เข้าร่วม” มากกว่ามีส่วน “กำหนดทิศทาง”

ภายใต้กระแสการลงทุนและการจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว กระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนของชาวคลองแม่ข่าจึงเกิดขึ้นควบคู่กันไป ทั้งการฟื้นฟูประเพณียี่เป็ง งานลอยกระทง และการพัฒนาสินค้าวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และชื่อของคลองแม่ข่า เพื่อนำมาพัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ตลอดจนตอบสนองต่อความคาดหวังของหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาในพื้นที่

แม้จะมีข้อท้าทายเรื่องความเหลื่อมล้ำ การเข้าถึงผลประโยชน์ และความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิมบางส่วน แต่อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่ามีกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจาก “ภายในชุมชนเอง” เกิดขึ้นอย่างสำคัญ ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การระดมความคิดเห็น และการตัดสินใจร่วมกันในการออกแบบอนาคตของชุมชน การฟื้นฟูวัฒนธรรมและการประยุกต์อัตลักษณ์เดิมให้สอดคล้องกับยุคสมัยจึงเป็นผลลัพธ์สำคัญของกระบวนการปรับตัวที่ต่างไปจากการเปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดจากภายนอกโดยลำพัง ซึ่งสอดคล้องกับงานของทนากร ศรีก๊อ ที่ยืนยันว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นควรเป็นการสื่อสารสองทาง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาททั้งในด้านการเสนอความคิดเห็น การร่วมกำหนดกิจกรรม และการพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกัน อันนำไปสู่การตระหนักรู้ในความเสมอภาคและการเห็นคุณค่าในตนเองของคนในชุมชน

โดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงความซ้อนทับของ “การเปลี่ยนแปลงจากบนลงล่าง” กับ “การปรับตัวจากล่างขึ้นบน” ผ่านกระบวนการสื่อสารในชุมชนริมคลองแม่ข่า กล่าวคือ ในขณะที่ภาครัฐใช้การสื่อสารภาพลักษณ์และแผนแม่บทเป็นกรอบกำกับการพัฒนา ชุมชนเองก็ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการตีความ ปรับใช้ และต่อรองทิศทางการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของตนเอง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาเมืองและการท่องเที่ยวที่ต้องการความยั่งยืนทั้งในมิติคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจชุมชน และการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาเมืองและการจัดการคลองแม่ข่า ทั้งในระดับจังหวัดและท้องถิ่น ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นกรอบในการวางแผนพัฒนาเมืองที่ให้ความสำคัญกับ “บริบทชุมชน” เป็นศูนย์กลาง ไม่ใช่เน้นเฉพาะมิติทางกายภาพหรือภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเท่านั้น โดยเฉพาะการรับฟังเสียงของคนในชุมชนริมคลองที่ได้รับผลกระทบโดยตรง

2. ควรใช้ผลการวิจัยนี้เป็นข้อมูลประกอบการออกแบบกระบวนการสื่อสารสาธารณะและการมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการพัฒนาอื่น ๆ ในอนาคต เช่น การฟื้นฟูย่านเมืองเก่า พื้นที่ริมน้ำ หรือชุมชนเสี่ยงถูกเวนคืน เพื่อให้การสื่อสารไม่เป็นเพียงการประชาสัมพันธ์จากบนลงล่าง แต่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้ร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา

3. หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมสามารถนำแนวคิดการฟื้นฟูอัตลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชนริมคลองแม่ข่าไปใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อื่น ๆ โดยคำนึงถึงสมดุลระหว่างการสร้างรายได้ การอนุรักษ์อัตลักษณ์ดั้งเดิม และการลดความเหลื่อมล้ำในชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับ “กลยุทธ์และการสื่อสารภาพลักษณ์ของเมือง” ภายใต้นโยบายและแผนแม่บทคลองแม่ข่า โดยเน้นการวิเคราะห์ทั้งในมุมมองของผู้กำหนดนโยบาย นักธุรกิจ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และคนในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจว่าภาพลักษณ์เมืองที่ถูกสร้างขึ้นนั้นสอดคล้องหรือขัดแย้งกับประสบการณ์จริงของผู้คนเพียงใด

2. ควรมีการศึกษาการสื่อสารภาพลักษณ์เมืองในระดับ “เมืองต้นแบบ” เปรียบเทียบกับเมืองอื่นในประเทศไทยที่มีการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำหรือย่านประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว เช่น ชุมชนริมน้ำ หรือย่านเมืองเก่าต่าง ๆ เพื่อสังเคราะห์เป็นแนวทางพัฒนาการสื่อสารภาพลักษณ์เมืองในระดับนโยบายอย่างเป็นระบบ

3. ในการวิจัยครั้งต่อไป อาจพิจารณาใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ร่วมกันระหว่างการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยว เพื่อให้ได้ภาพรวมที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับผลของการสื่อสารภาพลักษณ์เมืองต่อทัศนคติ การรับรู้ และพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ

บรรณานุกรม

Thai PBS. (2565). *ไล่รื้อที่อยู่อาศัย*. สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2568, จาก https://www.thaipbs.or.th

ทนากร ศรีก๊อ, วิทยาธร ท่อแก้ว, กรกช ขันธบุญ, & จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์. (2566). การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนขององค์กรการบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงราย. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 6*(11), 2467–2479.

เทศบาลนครเชียงใหม่. (2565). *แผนแม่บทคลองแม่ข่า พ.ศ. 2561–2565*. สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2568, จาก https://www.chiangmai.go.th/managing/public/D2/2D10Sep2018163933.pdf

นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย. (2554). กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์, 18*(1), 32–48.

ศศิธร โอเจริญ, & เมธีพัชญ์ จงวโรทัย. (2563). ความขัดแย้งทางการเมืองในการดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย พ.ศ. 2531–2534. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 8*(2), 153.

ศิรศักดิ์ กาวิชัย. (2566). *โอตารุเมืองไทย*. สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2568, จาก https://wikicommunity.sac.or.th/

อนุ สารบัญ. (2564). *การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งบุหลัง อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล* [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช].

อภิชญา สุขประเสริฐ. (2563). การสื่อสารภาพลักษณ์และการมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี. *วารสารเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มทร.พระนคร, 5*(2), 67–70.